

Zozuliak O. I. Foundation as a non-for-profit legal person.

The scientific article analyses the modern understanding of the term «foundation» in Ukraine. It is noted that the term «foundation» can not include all legal persons which are based on unitarian basis. That is why the author makes an offer of implementing the new term «non-for-profit unitarian legal person» in private law. In limit of mentioned term should function all non-for-profit legal persons which are based on unitarian basis. Public authority are foundations which are providing their activity in legal form of non-for-profit unitarian legal person.

The article analyses the modern understanding of the term «foundation» in Ukraine. It is noted that the term «foundation» can not include all legal persons which are based on unitarian basis. That is why the author makes an offer of implementing the new term «non-for-profit unitarian legal person» in private law. In limit of mentioned term should function all non-for-profit legal persons which are based on unitarian basis.

Keywords: non-for-profit unitarian legal person, foundation, legal form, public authority, reorganization, civil liability.

Ковалишин О.Р.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА СТАТУТОМ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 РОКУ

УДК 347.9

Актуальність дослідження. В Україні на даний момент відбувається процес реформування цивільно-процесуального законодавства. У зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» постає потреба у внесенні змін до Цивільного-процесуального кодексу України. На даний момент активно відбувається фаза обговорення проекту таких змін. В цьому контексті, на думку автора, корисним є врахування історичної традиції формування цивільного процесу в Україні. Зокрема, цивільно-процесуального законодавства на українських землях в кін. XIX – XX ст.ст.

Окремі аспекти цивільного судочинства на українських землях в складі Російської імперії досліджувалися в працях В.С. Балуха, Е. В. Васьковського, В. В. Комарова, В.А. Томсінова. Але в згаданих працях лише частково аналізувалися цивільно-процесуальні норми того часу.

Тому **предметом** дослідження є цивільно-процесуальне законодавство на українських землях в кін. XIX – XX ст.ст.

У 1861 році за рішенням Державної ради для підготовки судової реформи (в тому числі цивільного судочинства) була створена комісія під головуванням В.П.Буткова. Фактично роботою комісії керував видатний юрист С. І.Зарудний. На підставі зібраного комісією матеріалу, що стосувався історії суду і судочинства як у Росії, так і в інших країнах, і склав 74 томи, були вироблені Судові статути, затверджені імператором Олександром II 20 листопада 1864 року [1, с. 100]. Одночасно був підписаний указ про доведення Судових статутів до громадськості. В імператорському указі говорилося, що завданням судової реформи є «встановити суд швидкий, правий, милостивий, рівний для всіх підданих, піднести судову владу, доти їй відповідну самостійність і взагалі затвердити у народі... повагу до закону...» [2, с. 238].

Приводом стала справа Івана Баташова, про яку імператор зазначив, що «изложение причин медленности непомерной, с которым производство по столь известному делу столкнулось, ясно выставляет все неудобства и недостатки нашего производства» [3].

Судові статути змінили структуру судових органів. До місцевих судових органів належали мирові судді, з'їзди мирових суддів, волосні суди. Наступними ланками судової системи були окружні суди, судові палати та сенат як верховна касаційна інстанція.

Мировий суд був виборним органом і створювався як у містах, так і в повітах. Кожний повіт складав мировий округ, який поділявся на мирові дільниці. Мирові судді обирались повітовими земськими зборами за списком кандидатів, який попередньо затверджувався губернатором, а в столицях — майновий і віковий цензи.

У мирові судді могли обиратися ті з місцевих жителів, які: 1) по-перше, мали не менше 25 років; 2) по-друге, щодо освітнього рівня: а) здобули освіту у вищих або середніх навчальних закладах або б) склали належний іспит або в) прослужили не менше як 3 роки на таких посадах, при виконанні яких могли набути практичних відомостей у провадженні судових справ; 3) по-третє, за умови, що вони безпосередньо, або їх батьки, або жінки

володіють, хоч би й у різних місцях, або простором землі вдвоє проти того, скільки визначено для безпосередньої участі в обранні гласних в повітові земські збори... або іншим нерухомим майном, ціною не нижче п'ятнадцяти тисяч карбованців, і в містах – нерухомою власністю, оціненою для стягання податку в столицях – не менше 6 тисяч, в інших містах – не менше 3 тисяч карбованців (п. 19 Устрою судових установлень 1864 р.) [4, с. 165]. Обраний суддя затверджувався Сенатом.

З'їзд мирових суддів був апеляційною інстанцією для дільничних мирових суддів. Він складався з голови, неодмінного члена і мирових суддів округу. Голова і неодмінний член обирались з мирових суддів строком на три роки. Нагляд за діяльністю мирової юстиції здійснювало міністерство юстиції разом із касаційними департаментами Сенату.

Загальними судовими органами були окружні суди і судові палати. Основою розподілу окружних судів була особлива територіальна одиниця — судовий округ, яка не завжди збігалася з загальноадміністративною — губернією. Усього було створено 108 округів, декілька судових округів були підвідомчі судовій палаті; спочатку було створено одинадцять, а згодом чотирнадцять палат.

Окружний суд складався з голови і членів, кількість яких залежала від кількості відділень у суді. Окружний суд був судом першої інстанції і розглядав усі кримінальні злочини, крім політичних і посадових, учинених представниками вищої адміністрації. Кримінальні справи могли розглядатися в окружних судах за участі присяжних, у такому випадку ці справи не підлягали апеляції судової палати, а тільки касації до Сенату.

Щодо основних засад судочинства, то Статут сприйняв принципи кодифікації цивільного процесу у Франції і фактично ґрунтувався на Цивільному процесуальному кодексі Французької республіки 1806 р. Статут цивільного судочинства складався з чотирьох книг: Книга перша. Порядок провадження в мирових судових установах; Книга друга. Порядок провадження в загальних судових містах; Книга третя. Виключення з загального порядку цивільного судочинства; Книга четверта. Судочинство охоронне.

Є. В. Васьковський зазначав, що в галузі розвитку громадянського процесуального права судовою реформою 1864 р. Статут

випередив аналогічні документи навіть деяких західноєвропейських держав [5, с. 10]. Стаття 1 Статуту передбачала, що будь-який спір про право цивільне підлягає вирішенню в судових установах, він виходив з принципів винятковості судової влади, її незалежності, єдиного і рівного для всіх судів.

Докази і доказування. Статутом цивільного судочинства 1864 року широко використовується термін «доказательства» та «доказывать» [6, с. 14]. У доктрині цивільного процесу того часу починає все більше набувати популярності термін «доказувати». Так, у відомому підручнику з цивільного процесу такого авторитетного науковця XIX ст., як Є.В. Васьковський вказується: доказування у процесуальному значенні являє собою встановлення істинності тверджень сторін перед компетентним судом у передбаченій законом формі [8, с. 238].

Забезпечення позову (глава 6 ст. 125-128). Забезпечення позову допускалось лише в тих видах позовів, які мали наперед визначену ціну (ст. 593). З даного правила передбачалось лише одне виключення – справи щодо порушення права володіння. Рішення про забезпечення позову могло бути оскаржене як в межах апеляційної скарги так і окремою заявою (ст. 596). Скарга на вище зазначене судове рішення про забезпечення не зупиняло його дії. Разом з тим скарга на судове рішення про скасування забезпечення позову таку дію призупиняло. Таким чином, у випадку оскарження скасоване судове рішення продовжувало діяти. У випадку задоволення заяви про забезпечення позову видавався наказ суду (ст. 599). Окружні суди могли накладати такі способи забезпечення позову: 1) накладення заборони на нерухоме майно; 2) арешт рухомого майна; 3) порука. У мирових судах у випадку оскарження відповідачем рішення суду позивач міг вимагати один із наступних способів забезпечення позову: 1) застава; 2) порука благонадійного жителя даної місцевості. У випадку добровільного невиконання відповідачем вище вказаних вимог, суддя міг накласти арешт на рухоме майно відповідача, яке співрозмірне присудженій з нього суми. Допускалось застосування декількох способів забезпечення позову одночасно.

Позивач мав чітко вказати майно, на яке він просив накласти арешт чи заборону. Вказівка на загальну суму допускалась лише

в справах, що стосувались грошових зобов'язань. Відповідачу також надавались певні гарантії від безпідставного вжиття заходів забезпечення позову. Зокрема, він міг вимагати заміни одного способу забезпечення іншим за згоди позивача (ст. 613). Заміна способу забезпечення без згоди позивача могла бути у випадку заміни на: 1) готівку; 2) білети державних казначейських установ. Деякі особливості мало виконання заборони відчуження нерухомого майна. Відповідне судове рішення публікувалось в сенатських оголошеннях (ст. 616). Аналогічно публікувалось рішення про скасування заходів забезпечення позову. Щодо арешту рухомого майна існувало єдине виключення. Заборонялось арештовувати майно, яке відносилось до такого, що швидко псується.

Виконавчий лист на підставі ухвали про накладення арешту на рухоме майно, що знаходилося в третіх осіб, пред'являвся цим третім особам, про що повідомлявся відповідач.

Забезпечення позову застосовувалось на розсуд судді. Разом з тим ст. 125 Статуту закріплювала обов'язок судді вжити заходів до забезпечення позову, коли позивач такого вимагав.

Скорочене провадження. Статутом передбачалась можливість скороченого провадження. Справа розглядалась в порядку скороченого провадження в таких випадках: 1) сторони між собою погодили скорочений порядок розгляду справи (ст. 348); 2) справи, що випливають з: а) орендних відносин, боргових зобов'язань, б) зобов'язань зі зберігання майна, грошей, в) виконання договорів, г) деліктних зобов'язань, д) спорів, що виникли при виконанні рішень, е) спорів про привілеї (ст. 349). Суд призначав справу до розгляду в термін від 7 днів до 1 місяця. В категорії справ щодо виконання договорів і зобов'язань справа могла бути призначена одразу на другий день після вручення повістки відповідачу. Особливості скороченого провадження полягали в наступному. Позивач зобов'язаний був подати всі документи разом з позовною заявою. Відповідач міг просити про відстрочку в поданні документів лише у випадку наведення поважних причин неможливості подати докази вчасно. Головуючий суддя призначав розгляд справи по суті одразу після попередніх пояснень сторін. У випадку неявки відповідача в судове засідання суддя постановляв заочне рішення.

Рішення. Мировому судді заборонялось виходити за межі предмету спору та ціни позову. Позовна давність враховувалась лише в тому випадку, коли сторона спору про неї заявила. Мировий суддя міг постановити рішення по справі, якщо кінцева ціна позову не перевищувала 30 рублів. Дана норма містилась не у главі I «Про підсудність», а саме в главі, що стосувався постановлення рішення (глава VII книги I). Очевидно законодавець хотів акцентувати увагу на тому, що мировий суддя не міг вирішувати питання зі значною ціною позову. Рішення про розстрочку виконання вирішувалось безпосередньо при постановленні рішення суду.

Мирова угода. Мирова угода допускалась у будь-якій категорії справ. Цікаво зауважити, що у випадку, коли співучасті на стороні позивача чи відповідача, співпозивач (співвідповідач) міг укласти мирову угоду з протилежною стороною і без згоди на те інших сторін судового процесу. Допускались дві форми мирової угоди: 1) запис, засвідчений у нотаріуса чи мирового судді; 2) мирова заява чи мировий протокол. Мирова заява подавалась до суду, в провадженні якого перебувала справа. Мирова угода могла бути направлена до суду поштою (але обов'язково засвідченою нотаріусом в такому випадку). Укладення мирової угоди завершувало розгляд справи.

Третейський суд. Будь-яка справа могла бути передана на розгляд третейського суду, за виключенням: 1) справ, які стосуються користі малолітніх осіб, або тих, над якими встановлена опіка; 2) справ, які пов'язані з інтересами казенних підприємств або земських, сільських товариств; 3) прав, які певними чином пов'язані з фактом вчинення злочинного діяння чи проступку (ст. 1368). Особи, які уповноважувались вирішувати спір називались «посередниками» [7].

Згода сторін на розгляд третейському судом фіксувалась в третейському записі. Третейський запис підписувався не лише сторонами, але й всіма посередниками.

Строк розгляду справ третейським судом визначався в третейському записі. Якщо його там зазначено не було, тоді справа повинна би розглянута протягом 4 місяців. До кінця спливу вище

зазначених строків жодна із сторін не могла клопотати суд про прийняття до провадження справи.

Третейський запис посвідчувався нотаріусом або мировим суддею. Оригінал передався посередникам, а її копія сторонам конфлікту. У випадку передачі справи на розгляд третейського суду, провадження по справі в суді припинялось незалежно від того, на якій стадії воно знаходилося. Заходи забезпечення позову вжиті судом залишались в силі. Заміна посередника допускалась у випадку: 1) взаємної згоди сторін; 2) вимоги виникнення уже після укладення третейського запису споріднення першої та другої ступені або з одним і посередників у сторони виник також окремий спір. Питання заміни посередника вирішував той мировий суддя, якому б підлягала справа у випадку її розгляду в суді. Посередники керувались виключно положеннями третейського запису. Третейське провадження припинялось у випадку: 1) взаємної згоди сторін на припинення провадження; 2) смерті позивача чи відповідача; 3) якщо відкрито кримінальне провадження, що може стосуватись обставин третейського розгляду; 4) якщо сторони не змогли домовитись і вибрати нових посередників взамін тих, що вибули у зв'язку їх смертю чи неможливістю подальшого розгляду справи ними (ст. 1384).

Якщо протягом встановленого строку (а також додатково визначеного) сторони не змогли вирішити спір в третейському суді або не визначили чергового додаткового строку, то третейський суд вважався закритим і таким, що не відбувся. Рішення приймалося більшістю голосів, а підписувалось всіма посередниками. У випадку відмови одного із посередників підписати рішення, про це зазначалось в рішенні. В цьому випадку рішення було підписувалось більшістю голосів. Рішення третейського суду було остаточним та не підлягало апеляційному оскарженню. Рішення через тиждень передавалось до суду за встановленою підвідомчістю, який видавав виконавчий лист. Рішення могло бути визнано недійсним лише у випадку, якщо: 1) не було підписано кимось із посередників чи сторін; 2) не було дотримано всіх процедур та умов визначених третейським записом; 3) рішення прийнято після визначеного посередниками строку.

Рішення третейського суду визнавались недійсними і не мали жодної юридичної сили, якщо: 1) стосувались осіб, які не брали участі у складанні третейського запису; 2) прийнято по справі, яка не може бути підвідомча третейському суду (ст. 1368); 3) рішення прийнято стосовно предметів, які не були предметом розгляду суду. Скарга про перегляд рішення третейського суду подавалась протягом 1 місяця з моменту його оголошення в суд, якому третейське рішення було передане для виконання. Ст. 1400 Статуту закріплювала, що правила встановлені ст. 1367-1399 застосовувались також до розгляду торгових справ, які були підвідомчі комерційним судам [7].

Таким чином, цивільно-процесуальне законодавство на українських землях характеризувалося високим рівнем розробленості. З позиції аналізу окремих цивільно-процесуальних інститутів захист цивільних прав та інтересів забезпечувався на високому рівні, який не поступався ефективності захисту, що забезпечується сучасними цивільно-процесуальними інститутами.

1. Балух В.С. *Історія комерційних судів: Історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808-1917)*. – Одеса: Юридична література. – 2006. – С. 168
2. *Полное собрание законов Российской империи*. – 2-е изд. – Т. 39. – 894 с.
3. *Уставъ гражданскаго судопроизводства 20 ноября 1864 года [Електронний ресурс] // Судебные уставы. Съ изложениемъ разсуждений, на коихъ они основаны. Часть первая*. – Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1866. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/10>
4. *Хрестоматія з історії СРСР*. – Том III, К., 1953. – С. 416
5. *Васьковскій Е. В. Учебник гражданскаго процесса*. – М., 1914. - 372 с.
6. *Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров*. – Х. : Право, 2012. – 624 с.
7. *Уставъ гражданскаго судопроизводства 20 ноября 1864 года [Електронний ресурс] // Судебные уставы. Съ изложениемъ разсуждений, на коихъ они основаны. Часть первая*. – Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Е. И. В. Канцеляріи, 1866. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/>

8. *Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Васьковский Е.В. ; под редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. – М. : Издательство «Зерцало», 2003. – 566 с.*

Ковалишин О.Р. Особливості цивільного процесу за Статутом цивільного судочинства 1864 року

В статті автор аналізує особливості цивільного процесу на українських землях в складі Російської імперії в період кін. XIX - поч. XX століття. Автор значну увагу приділяє аналізу основного базового документа цивільного процесу того часу – Статуту цивільного судочинства 1864 року.

Основний акцент в статті приділяється інститутам доказування, третейського суду, мирового суду, рішенню суду.

Ключові слова: Статут цивільного судочинства, судочинство, історія цивільного процесу, цивільний процес на українських землях

Ковалишин А.Р. Особенности гражданского процесса по Уставу гражданского судопроизводства 1864 года

В статье автор анализирует особенности гражданского процесса на украинских землях в составе Российской империи в период кон. XIX - нач. XX века. Автор значительное внимание уделяет анализу основного базового документа гражданского процесса того времени - Устав гражданского судопроизводства 1864 года.

Основной акцент в статье уделяется институтам доказывания, третейского суда, мировой суд, решению суда.

Ключевые слова: Устав гражданского судопроизводства, судопроизводство, история гражданского процесса, гражданский процесс на украинских землях

Kovalyshyn O. Features of civil process under the Charter of civil procedure of 1864

There is a process of reforming of the civil and procedural legislation in Ukraine at this moment. Due to the adoption of the new Law of Ukraine «About judicial system and the status of judges» there is a need for modification of the Civil Procedural code of Ukraine. At the moment there is a phase of active discussion of the project of such changes. In this context, according to the author's opinion, it is useful to take into account a historical tradition of formation of civil procedure in Ukraine (in particular, the civil and procedural legislation on the ukrainian lands during the period XIX-XX centuries.

In the article the author analyzes features of civil process on the ukrainian lands as a part of the Russian Empire during the period XIX - XX centuries. The author pays considerable attention to the analysis of the main basic document of civil process of that time - the Charter of civil legal proceedings of 1864.

The main accent is given to such legal institutes as proof, the arbitration court, land's court, the judgment in the article.

In 1861, a Committee chaired by Butkov was created by the decision of the Council of State to prepare judicial reform (including civil proceedings).

Legal statutes were developed, approved by Emperor Alexander II on November 20, 1864. At the same time he signed a decree to bring legal regulations to the public. In imperial decree there was stated that the task of judicial reform is to «set the court faster, equal for all persons, bring judicial power to some level of its appropriate autonomy».

Any case could be transferred to arbitration, except: 1) cases concerning the benefit of minors; 2) cases related to the interests of state-owned enterprises; 3) rights in some way related to the fact of committing a criminal act or offense (Art. 1368).

Civil procedural law on the Ukrainian lands was characterized with a high level of elaboration. From the standpoint of analysis of some institutions of civil procedural protection of civil rights and interests the code was elaborated at a high level, not worse than the protection provided by modern civil procedural institutions.

Keywords: Charter of civil procedure, legal proceeding, history of civil process, civil process on the Ukrainian lands

Схаб-Бучинська Т.Я.

ПЕРЕВАЖНІ ПРАВА ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ОБМЕЖЕНЬ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ

УДК 347.44

Актуальність теми. Цивільний кодекс України прийнятий 16 січня 2003 року у статті 627 визначає, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Із положень згаданої статті випливає, що принципу договірної свободи властиві як нормативні обмеження, так і ті обмеження, які піддаються деяким позазаконним критеріям. Однак, перед нами постає проблема з'ясування співвідношення обмежень договірної свободи із різними правовими категоріями, серед яких виступають переважні права. Суть таких прав полягає у забезпеченні переваг при укладенні договору. Наприклад, у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів, або наймач, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, після спливу строку